

Lehnerts serie av demokratistudier, ställde överhetsstat mot folkstat, alltså den auktoritära wilhelminska författningen mot den konstitutionella parlamentariska demokratin. Bruendel, som ägnat författningsdebatten under krigsåren i en hel monografi, behandlar de konkurrerande reformidéerna och konstaterar att första världskrigets gemenskapande tal om enhet mellan folk och nation inte nödvändigtvis rymde exkluderings. Professor Wolfgang Hardtwigs studie av folkgemenskap i 1920-talets politik före Hitler är bokens bästa bidrag, en elegant begreppshistorisk studie som tar Bruendels resonemang lite längre. Hardtwig synliggör med ett framlängesperspektiv hur spridd användningen av *Volksgemeinschaft* var, hur det användes som ett inkluderande begrepp av liberaler och socialdemokrater, innan nationalsocialisterna perverterade det. "Folk" och "folkgemenskap" signalerade samarbete över klassgränserna för nationens bästa. Där rymdes alltså ingen rasism. Den kom med Hitler.

Den tredje delen i boken hade utan tvekan tjänat på att starkare kopplas till bidragen i del ett och två. Bredvid Peter Brandts danska översikt finns här uppsatser om Schweiz och USA under 1930-talet av Georg Kreis respektive Thomas Welskopp. De tre kapitlen hänger tyvärr ganska löst; resonemang om transfer och transnationella förbindelser hade varit en möjlighet, utvecklade komparationer en annan väg. Schweiz förefaller vara ett utmärkt fall att relatera till Danmark och Sverige och här försitter man den möjligheten. Och ett summerande slutkapitel hade kunnat göra nytta. Det saknas tyvärr, inte helt ovanligt för en konferensvolym. En slutsats av boken är att utländska forskare ser annat än vad vi själva ser och Sverige framstår i deras analyser som ganska märkligt och exotiskt. Det är i grunden lovvärt då andra perspektiv bidrar till att motverka vår hemmablindhet. En annan slutsats blir att det är väsentligt att svenska historiker publicerar sig internationellt för att motverka förenklade tolkningar– och det också på tyska.

Stockholms universitet

NILS EDLING

Klas Hansson, *Svenska kyrkans primas: Ärkebiskopsämbetet i förändring 1914–1990*, *Studia Historico-Ecclesiastica Upsaliensia* 47 (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis 2014). 508 s.

Svenska kyrkans ärkebiskopsämbete och hur detta förändrades under en stor del av 1900-talet – det är föremålet för denna avhandling i kyrkohistoria vid Uppsala universitet av Klas Hansson. Det är sålunda en studie som ansluter sig till en förhållandevis omfattande och livaktig forskning rörande Svenska

kyrkan, dess ledning, organisation och relationer till samhälle och politisk makt i modern tid. I Hanssons avhandling behandlas ärkebiskopsämbetet från 1914 till 1990 – en period då kyrkans roll och betydelse i samhället förändrades radikalt. Kyrkans ledning sökte med olika strategier att anpassa sig inför olika former av utmaningar och samhällsförändringar. Inom Svenska kyrkan fanns stundtals svåra konflikter som exempelvis Helanderaffären och kvinnoprästfrågan.

Hanssons syfte är att både behandla mer strukturella förändringar och hur detta ämbete utövades och definierades av de konkreta sju aktörer som var ärkebiskopar. Tidsavgränsningar kan alltid diskuteras. Att börja 1914 förefaller väl motiverat. Det var det år då Nathan Söderblom valdes och tillträdde, och hans gärning som ärkebiskop satte naturligtvis djupa spår. Slutpunkten 1990 kan däremot förefalla mer tvistig. Det var under Bertil Werkströms tid; han var ärkebiskop mellan 1983 och 1993. Men 1990 inrättades en hjälpbiskop i Uppsala stift. Detta innebär att själva rollen som ärkebiskop delvis frigjordes från rollen att vara stiftsbiskop. I sig är detta naturligtvis en inte helt obetydlig förändring. Rollen som primas för Svenska kyrkan lösgjordes delvis från ett mer vardagligt värv som överste herde för ett stift. Men genom att låta 1990 vara undersökningens slutpunkt, kan författaren inte visa om det skedde några förändringar av rollen som ärkebiskop genom denna reform. Författaren anger i sitt förord att hans tjänst vid ärkebiskopsämbetet under åtminstone delar av Gunnar Wemans och K. G. Hammars tid gör att han låter sin undersökning avslutas dessförinnan. Det är en rimlig motivering att inte låta en egen yrkesgärning partiellt flyta in i undersökningen. Annars hade ett intressant perspektiv varit att följa utvecklingen över den viktiga förändring som kyrkans skiljande från staten år 2000 innebar.

Avhandlingen består av vad som kan karakteriseras som ämbetsmannabiografier. Huvuddelen av textmassan används för att behandla de enskilda ärkebiskoparnas syn på sitt ämbete samt de arenor – till exempel biskopsmöten, kyrkomöten – de använde för att utforma sitt ämbete och nå sina syften. Här framkommer bland mycket annat att ekumeniken var ett viktigt instrument för flera ärkebiskopar att manifesteras ämbetets position inom Svenska kyrkan. I synnerhet gällde detta Söderblom, men även senare ärkebiskopar som Olof Sundby.

Här undersöks deras gärningar på ett likartat utformat och disponerat sätt. En hel del tröttande upprepningar och stereotyper blir tyvärr följden av detta. Avhandlingen bygger på ett omfattande källmaterial; inte minst har enskilda arkivsamlingar utnyttjats. Dessutom har författaren gjort imponerande genomgångar av press- och tidskriftsmaterial.

Men de förändringar som förekom i ärkebiskopsämbetet under 1900-talet, liksom Svenska kyrkans onekligen förändrade samhälleliga betydelse,

skymms genom att de långa linjerna splittras upp på de enskilda ärkebiskoparna. Ärkebiskopens och hans ämbetes ställning, både ute i samhället och gentemot politiker, men också inom kyrkan, kunde ha framträtt något mer tydligt och samlat. Det blir mer en studie av enskilda aktörer än av struktur.

Teoretiskt anknyts till bland annat Pierre Bourdieu och frågan om habitus och tillgång till olika former av kapital. De teoretiska utgångspunkterna kunde nog ha operationaliserats i större utsträckning och på detta område är denna undersökning snarast bekräftande av de resultat som Ulrika Lagerlöf Nilsson lade fram i sin avhandling i historia *Med lust och bävan* 2010.

Här utnyttjas även statsvetaren Tommy Möllers diskussion kring auktoritet, karisma och opinionsbildning och dess betydelse för ett politiskt ledarskap. Detta weberianskt färgade perspektiv diskuteras av författaren för att karakterisera de enskilda ärkebiskoparna. Nathan Söderblom blir en ärkebiskop som uppfyllde alla kriterier som en ledare väl: auktoritär och karismatisk och samtidigt med stor potential att utnyttja sin tids massmedia för opinionsbildning. Låt sedan vara att förmågan till opinionsbildning torde vara mer väsentliga för ett politiskt än för ett kyrkligt ledarskap. Söderblom beskrivs av Hansson i ett annat sammanhang som entreprenör och detta till skillnad från den inåtvände Eidem. Yngve Brilioth hade enligt Hansson en stor auktoritet, inte minst genom sin egenskap som vetenskapsman. Där emot karakteriseras han genom sin tungsintethet som föga karismatisk. Det teologiska innehållet hos de enskilda ärkebiskoparna framträder däremot inte särskilt tydligt.

Den stora förtjänsten med avhandlingen är genomgången av de enskilda värven som ämbetsförvaltare som Svenska kyrkans primas – ett uppenbarligen alltmer byråkratiserat ämbete. Avhandlingen är ett viktigt bidrag till kännedomen om de enskilda ärkebiskoparna.

Göteborgs universitet

THOMAS LINDKVIST

Jan Bergman, *Sekreterarklubben: C-byråns kvinnliga agenter under andra världskriget* (Stockholm: Norstedts 2014). 380 s.

Jan Bergman tillhör den växande skaran av populärhistoriker eller historieberättare som säger sig inte vara forskare men i realiteten ändå gör anspråk på att vara det. Smakliga blandningar av sanningar, halvsanningar och osanningar har alltid förekommit i genren och är för det mesta harmlösa. De kan för övrigt väcka historieintresset hos en del läsare. Men när allt kommer omkring är fackhistorikerns uppgift att sälla bort osanningar i olika former.